

5. O-Konnor K. Teoriya i praktika igrovoy psikhoterapii / K. O-Konnor. – 2-ye izd. – SPb. : Piter, 2002. – 464 s.
6. Psikhoterapiya detey i podrostkov / pod red. Kh. Remshmidta ; per. s nem. – M. : Mir, 2000. – 656 s.
7. Stern D. Fundamental'nyye aspekty lecheniya roditeley i detey: obshchnost' raznykh podkhdov / D. Stern // Mat', ditya, klinitsist. – M. : RPA, 1994. – С. 17–18.
8. Tsapkin V. N. K novoy kartografii psikhoterapevticheskogo polya / V. N. Tsapkin // Moskovskiy psikhoterapevticheskiy zhurnal. – 2009. – № 1. – S. 36–59.
9. Chetik M. Tekhniki detskooy terapii / M. Chetik. – SPb. : Piter, 2003. – 256 s.
10. Shirk S. Protsessy izmeneniya v detskooy psikhoterapii: ozhivleniye lecheniya i issledovaniya / S. Shirk, R. L. Rassel. – N'yu-York : Guilford Press, 1996. – 395 s.
11. Stefini A. Stili privyazannosti i rezul'taty psikhoanaliticheskoy psikhoterapii dlya detey i podrostkov / A. Stefini, Kh. Khorn, K. Vinkel'mann // Psikhopatologiya. – 2013. – № 46 (3). – S. 192–200.

S. A. Litvinenko, V. M. Yamnitsky PSYCHOTHERAPY OF CHILDREN AND TEENAGERS: TRADITIONS AND MODERN APPROACHES

The article substantiates the goals, features of the theory and practice of children's and adolescent psychotherapy, taking into account the traditions of theoretical-genetic and organizational-methodical principles of various directions and modern integrative processes. Determined that modern psychotherapy for children and adolescents is aimed at solving problems and developing the potential of children and adolescents and expanding their experience.

Defined the features of modern psychotherapy for children and adolescents, such as: the child's dependence on the parents and the influence of its environment and wide socio-cultural context; the need to establish a close alliance with parents as part of the psychotherapeutic process during the therapy; forming during the work with children and adolescents the motivation to psychotherapy through establishing emotional contact and trusting relationships between the psychotherapist and the child, based on invaluable acceptance, empathy, support and sincerity of the therapist; interdependence and correlation of psychotherapeutic methods and techniques with age and individual peculiarities of development of children and adolescents; psychotherapy of children and adolescents embraces developmental, resource, diagnostic, corrective and educational aspects; more expressed transfer reactions of the therapist to the child-patient, which should be monitored and understood by the psychologist.

УДК 159.922.62:316.47

Л. І. МАГДИСЮК, Б. В. ПАВЛОВА,
В. В. ПАСІЧКО

МІЖСОБИСТІСНЕ СПІЛКУВАННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСІБ ПІЗНЬОЇ ЗРІЛОСТІ

Стаття присвячена теоретичному аналізу поняття міжособистісного спілкування, його основних характеристик та особливостей. Розглянуто особливості впливу спілкування на функціонування осіб пізньої зрілості, особливості міжособистісного спілкування даної вікової категорії. Наведені результати емпіричного дослідження, свідчать про рівень та спрямованість потреби у спілкуванні, почуття самотності та адаптивності, що впливають на функціонування осіб пізньої зрілості. Отримані емпіричні дані обраховані методом математичної статистики та аналізу результатів: відсотковий та кількісний аналіз (коефіцієнт кореляції Пірсона), який показує взаємозв'язок отриманих характеристик. Отримані результати можуть бути використані при роботі із особами пізньої зрілості в рамках підвищення їх продуктивності праці через корекцію тих складових, які визначають міжособистісне спілкування; у можливості використання при самоосвіті та просвітницькій діяльності з метою надання практичної допомоги особам пізньої зрілості практичними психологами та використовуватись у діяльності працівників психологічних служб.

Ключові слова: психологічні особливості, самотність, пізня зрілість, міжособистісне спілкування, спрямованість особистості, соціально-психологічні особливості, коефіцієнт кореляції Пірсона, адаптивність, функціонування.

Статья посвящена теоретическому анализу понятия межличностного общения, его основных характеристик и особенностей. Влияние общения на функционирование лиц поздней

зрелості, особливості міжличностного общення данной возрастной категории. Приведенные результаты эмпирического исследования, свидетельствуют об уровне и направленности потребности в общении, чувство одиночества и адаптивности, влияющие на функционирование лиц поздней зрелости. Полученные эмпирические данные рассчитанные методом математической статистики и анализа результатов: процентный и количественный анализ (коэффициент корреляции Пирсона), который показывает взаимосвязь полученных характеристик. Полученные результаты могут быть использованы при работе с лицами поздней зрелости в рамках повышения их производительности труда из-за коррекции тех составляющих, которые определяют межличностное общение; в возможности использования при самообразовательной и просветительской деятельности с целью оказания практической помощи лицам поздней зрелости практическими психологами и использоваться в деятельности работников психологических служб.

Ключевые слова: психологические особенности, одиночество, возраст поздней зрелости, межличностное общение, направленность личности, социально-психологические особенности, коэффициент корреляции Пирсона, адаптивность, функционирование.

Постановка проблеми. Проблема міжособистісного спілкування особистості є однією з фундаментальних в психологічній науці, а тому й інтерес до неї продовжує зберігатись протягом всієї історії психології. Актуальність цієї проблеми визначається її високою значимістю для вирішення найважливіших питань конструктивного розвитку та функціонування особистості, з одного боку, і недостатністю теоретичних і емпіричних досліджень в даній науковій сфері – з іншого. Людина як особистість постійно в будь-який життєвий період прагне розвиватися та знаходить шляхи для удосконалення. Проте функціональний розвиток особистості не можливий без спілкування. Людина не може нормально функціонувати, обмінюватися досвідом, трудовими і побутовими навичками без контактів між іншими людьми і без впливу один на одного (безпосередньо чи опосередковано). Без спілкування не може відбуватися повноцінний розвиток людини як особистості і суб'єкта діяльності. Міжособистісне спілкування становить персоніфіковану форму суспільних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз вітчизняних і зарубіжних робіт, в яких досліджується особливості міжособистісного спілкування підтвердив те, що на сьогоднішній день досить мало уваги приділяється проблемі спілкування осіб пізньої зрілості, його характеристик та особливостям. Проблема спілкування посідає центральне місце в психологічній концепції Л. Виготського [4, 82-84], хоч сам термін «спілкування» не дуже часто трапляється в його працях. Основні положення його вчення можна сформулювати так: спілкування, взаємодія в ранньому онтогенезі змінюють структуру психічних процесів. Таким чином, воно генетично передає психічні процеси в їх кінцевому вигляді, визначає їх структуру, яка, у свою чергу, детермінує їх вияви як знову відкритих до спілкування, взаємодії, діалогу [4, 82-84].

Проблему особистості у період виходу на пенсію, включаючи аспекти міжособистісного спілкування, вивчала Л. Магдисюк [5, 131-136].

У свою чергу, Б. Паригін розглядає структуру спілкування як взаємозв'язок двох аспектів: змістовного й формального, тобто комунікацію та взаємодію зі своїм змістом і формою. О. Бодальов виокремлює гностичний (пізнавальний), афективний (емоційний) і практичний (діяльний) компоненти [6].

Формулювання цілей статті. Головними цілями статті, на основі теоретичного та емпіричного дослідження, є:

1. Аналіз проблеми міжособистісного спілкування у науковій літературі.
2. На основі теоретичного вивчення визначити особливості міжособистісного спілкування осіб пізньої зрілості.
3. Дослідити взаємозв'язки між особливостями спілкування та особливостями функціонування осіб пізньої зрілості, здійснивши аналіз та інтерпретацію отриманих результатів.

Відповідно, до отриманих теоретичних та емпіричних результатів, зробити висновки, які дозволять психологам більш детально розуміти проблему міжособистісного спілкування осіб пізньої зрілості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема спілкування, зокрема міжособистісного, є однією з найважливіших і складних у психології. Спілкування утворює процес взаємодії особистостей і соціальних груп, в якому передається й засвоюється соціальний досвід, відбувається зміна структури і сутності взаємодіючих суб'єктів, формується різноманітність людських індивідуальностей, здійснюється соціалізація особистості [2; 6; 9].

У «Психологічному словнику» спілкування визначається як «взаємодія двох чи більше людей, яка полягає в обміні між ними інформацією пізнавального чи афективно-оцінного характеру».

Спілкування – універсальна реальність людського буття, яка породжується і підтримується різноманітними формами людських стосунків. В цій реальності формуються і розвиваються як різні види соціальних відносин, так і психологічні особливості окремої людини [7].

Відомі сучасні американські психологи П. Вацлавік, Д. Бівін та Д. Джексон у праці «Прагматика людських комунікацій» визначили найважливіші особливості міжособистісного спілкування [2]:

1. Неунікність спілкування – всі комунікують; комунікація не має свого протичлена «некомунікації». У випадку, коли особа не хоче спілкуватися з кимось, то все ж вона стає джерелом інформації для інших, і тим самим, включається поза власною волею у всезагальну комунікацію.

2. Невідворотність спілкування – інформація повідомлень у спілкуванні створює нові ментальні стани тих, хто її сприймає, чи навіть нові ситуації. Невідворотність результатів спілкування виразно підкреслює прислів'я: «Слово не птах: випустиш – не виймаєш».

3. Двоаспектність спілкування – описування осмисленого учасниками спілкування реального (чи такого, що вважається реальним) світу. Одночасно вони описують існуючі між ними взаємозв'язки: соціально-рольові, психологічні, духовні тощо. Це аспект *реляційний*. Кожен вчинок стосовно іншої особи є інформаційним у тому сенсі, що окреслює і модифікує взаємозв'язки між цими особами.

4. Взаємопритосовування учасників – узгодження систем знаків вербальних і невербальних кодів комунікантів, які можуть суттєво відрізнятись. Йдеться не лише про різні мови, а й про специфічне використання засобів мовного коду спільної для мовця й слухача ідіостічної мови (ідіостилі), зумовлене різними соціальними, віковими, статевими, культурними та іншими чинниками.

5. Пунктуаційність подій – внесення кожним з учасників комунікації у спілкування свого бачення послідовності, упорядкованості подій, причин і наслідків, стимулів і реакцій тощо. Усе це може стати причиною різноманітних міжособистісних конфліктів. Вчені стверджують, що природа стосунків залежить від пунктуації комунікативних послідовностей між учасниками спілкування.

6. Симетричність або компліментарність: *симетричність* ґрунтується на засадах рівності, визнання кожним з учасників спілкування неповторності іншого; *компліментарність* спирається на протилежні засади: один з учасників домінує, інший перебуває на позиції залежного. Усі комунікативні взаємообміни або симетричні, або компліментарні, залежно від того, засновані вони на схожості чи на відмінності [2].

Життєва активність осіб пізньої зрілості у цілому визначається обраним ними способом життя, що напряду впливає на процеси адаптації до нових соціальних умов. Важливим чинником гармонійної життєдіяльності особистості в пізній зрілості є міжособистісне спілкування. Міжособистісне спілкування осіб пізньої зрілості – це процес формування емоційних взаємин особистості в пізній зрілості з окремими суб'єктами, котрі її оточують, що передбачає емоційне ставлення один до одного, взаємне соціальне пізнання, певний спосіб їхньої поведінки один з одним [3]. Міжособистісне спілкування осіб пізньої зрілості розглядаємо як процес формування емоційних взаємовідносин особи пізньої зрілості з окремими суб'єктами, котрі її оточують, що передбачає емоційне ставлення один до одного, взаємне соціальне пізнання, певний спосіб поведінки їх один з одним. Тобто міжособистісне спілкування в пізній зрілості є суб'єкт-суб'єктним складним процесом, що має емоційну, пізнавальну й поведінкову складові [1].

Чинники міжособистісного спілкування осіб пізньої зрілості, що визначають структуру складових такого спілкування можуть, бути зовнішніми щодо зрілої особи як суб'єкта міжособистісного спілкування й внутрішніми, зумовленими її індивідними й індивідуальними ознаками. Зовнішні чинники міжособистісного спілкування осіб пізньої зрілості пов'язані з властивостями, умовами, відношеннями навколишнього середовища, котрі надають їм ті чи інші можливості для реалізації міжособистісного спілкування. Ці чинники виявляються в таких середовищах: природному (природні умови, в яких перебуває особа даного вікового періоду), антропогенному (природне середовище, прямо чи опосередковано, навмисно чи ненавмисно змінене людьми), соціальному (інші; характеризуються різноманітними умовами – соціально-психологічними, культурними, науковими, соціально-економічними, інформаційними, етнічними, духовними тощо). Внутрішні чинники міжособистісного спілкування осіб пізньої зрілості складають суб'єктивні умови їхнього міжособистісного спілкування, що виявляються в атрибутах суб'єктів спілкування, їхніх властивостях: біологічних (расова приналежність людини похилого віку, стать, будова тіла, стан здоров'я, властивості нервової системи, індивідуальні особливості морфологічного характеру тощо), соціальних (соціальний статус людини, її професійна зайнятість, соціальна активність, наявність захоплень й інтересів, умови проживання тощо) та психологічних (прояви

когнітивного, регулятивного й комунікативного рівнів психіки осіб пізньої зрілості) [9]. Для оптимізації міжособистісного спілкування осіб пізньої зрілості доцільним є вплив на особливості зрілої особи, що пов'язані як із їхньою здатністю до міжособистісного спілкування, так і до корегування смислу життя, регулювання емоційних станів і переживань [8].

У ході емпіричного дослідження ми використовували комплекс психодіагностичних методик, зокрема, «Тест на визначення потреби у спілкуванні» (Ю. Орлов, В. Шкуркін, Л. Орлов), «Спрямованість особистості у спілкуванні» (С. Братченко), «Методика діагностики міжособистісних відносин» (Т. Лірі), «Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність»» (МЛО-АМ) (А. Маклаков, С. Чермянін), «Шкала самотності» (Д. Рассел, Л. Пепло, М. Фергюс), які дозволили виявити певні особливості міжособистісного спілкування осіб пізньої зрілості.

Відповідно, результати, отримані за допомогою методики «Тест на визначення потреби у спілкуванні» (Ю. Орлов, В. Шкуркін, Л. Орлов) показали, що 10 % респондентів відчувають дуже високу потребу у спілкуванні, 27 % осіб – мають високу потребу у підтриманні комунікативних зв'язків, ще 33 % потрібне спілкування на середньому рівні. Низьку потребу у спілкуванні переживають 27 % респондентів та дуже низьку – 3 %. Аналізуючи такі отримані дані, можна з упевненістю сказати, що переважна більшість досліджуваних мають потребу у спілкуванні: прагнуть підтримувати та поновлювати добрі стосунки між людьми; сильні переживання при розриві добрих взаємин між товаришами; здатність вибачити провину заради поновлення добрих стосунків; прагнуть допомагати іншим; здатні відмовлятися від особистісної користі заради інших.

Опрацювавши отримані дані загальних характеристик спрямованості особистості у спілкуванні за методикою «Спрямованість особистості у спілкуванні» (С. Братченко), ми визначили «формулу» комунікативної спрямованості особистості вибірки, визначивши середні бали: Д-0 %, АВ-21,4 %, М-19,8%, АЛ-21%, К-20,3%, І-17%. Орієнтація на рівноправне спілкування відсутнє зовсім (0%), а всі інші спрямованості розміщені майже на одному рівні – від 17 до 21 %. Можна виокремити лише авторитарну спрямованість, яка має незначне переважання по середніх балах респондентів (21,4%). Якщо аналізувати загалом всі підсумкові показники за шкалами вибірки, то ми бачимо, домінуючою у наших респондентів є маніпулятивна спрямованість у спілкуванні.

«Методика діагностики міжособистісних відносин» (Т. Лірі) дала змогу дослідити нам взаємовідносини, ступінь адаптованості поведінки – ступеня відповідності (невідповідності) між цілями і досягненнями в процесі діяльності результатами. За результатами діагностики у переважній частині досліджуваних (61%) спостерігається тенденція до домінування у стосунках, що в свою чергу може вказувати на певні вікові властивості вибірки.

За результатами методики «Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність»» (МЛО-АМ) (А. Маклаков, С. Чермянін), ми виявили невисокі показники з усіх шкал. Це дає можливість говорити про те, що особи пізньої зрілості нашої вибірки мають низький рівень адаптаційних можливостей, а тому схильні до стресових впливів та конфліктів. За шкалою «комунікативні здібності» (КС) теж низький рівень свідчить про знижений розвиток комунікативних здібностей респондентів, труднощі у побудові контактів з оточенням, також у них можуть виникати напади агресивності та прояви конфліктності. Вони не в змозі адекватно оцінити свою роль у колективі.

За допомогою методики «Шкала самотності» (Д. Рассел, Л. Пепло, М. Фергюс) ми визначали у досліджуваних рівень суб'єктивного відчуття своєї самотності, і було встановлено, що досліджуваним притаманний переважно середній рівень переживання самотності (87%), тобто вони відчувають самотність інколи, за певних ситуацій. Низький рівень переживання самотності притаманний 10% респондентів. Це свідчить про те, що ці особи пізньої зрілості переживають самотність дуже рідко, у виключних життєвих ситуаціях, або це почуття їм взагалі невідоме. Високий рівень переживання почуття самотності властивий 3% осіб респондентів, і вони переживають самотність часто і гостро.

Також, нами було проведено кореляційний аналіз отриманих даних, який показав 14 статистично значущих взаємозв'язків між показниками: «потреба у спілкуванні» та «самотність» ($r = 0,3835$); «потреба у спілкуванні» та «комунікативні здібності» ($r = 0,4665$); «потреба у спілкуванні» та «моральна нормативність» ($r = 0,4374$); обернений кореляційний зв'язок між шкалами «впевненість» (II) та «маніпулятивна спрямованість» ($r = -0,4125$); «впертість» (IV) та «безкорисність» (VIII) ($r = -0,3827$); «поступливість» (V) та «альтероцентрична спрямованість» ($r = -0,3976$); «поступливість» (V) та «маніпулятивна спрямованість» ($r = -0,4015$); «поступливість» (V) та «адаптивні здібності» ($r = 0,4335$); «поступливість» (V) та «моральна нормативність» ($r = 0,5001$); «альтероцентрична спрямованість» та «маніпулятивна спрямованість» ($r = -0,462$); «альтероцентрична спрямованість» та «адаптивні здібності» ($r = 0,4365$); «конформна спрямованість»

та «комунікативні здібності» ($r = -0,5986$); «маніпулятивна спрямованість» та «комунікативні здібності» ($r = -0,4761$); «комунікативні здібності» та «моральна нормативність» ($r = 0,6141$).

Дослідження підтвердило взаємозв'язок між шкалами «комунікативні здібності», «потреба у спілкуванні» «самотність» та шкалами спрямованостей у спілкуванні, що визначає значну потребу осіб пізньої зрілості у міжособистісному спілкуванні та підтримці вже існуючих соціальних контактів для комфортних адаптаційних можливостей. Також, виявлено особливості переживання залежності досліджуваними особами, які знайшли своє відображення у підвищеному переживанні впливу швидкого темпу життя досліджуваних та роботоголізму на момент проведення дослідження.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. У забезпеченні повноцінного гармонійного існування особистості пізньої зрілості важливе значення має її міжособистісне спілкування з найближчим оточенням. Міжособистісне спілкування осіб пізньої зрілості є процесом їхнього безпосереднього спілкування, у результаті якого формуються, змінюються міжособистісні стосунки, з'являється симпатія, дружба, любов. У міжособистісному спілкуванні (на відміну від ділового, професійного) увага особи пізньої зрілості зосереджена на особистості партнера, вік якого може бути різним. Саме в такому спілкуванні зріла людина може виявити свій комунікативний потенціал. У результаті міжособистісного спілкування також відбувається розвиток особистості, її морально-духовне зростання. Завдяки проведеним емпіричному дослідженню, кореляційному аналізу та на основі теоретичного опрацювання ми пересвідчилися, що спілкування, зокрема міжособистісне, займає провідне місце у житті осіб пізньої зрілості та має визначальний вплив на їх функціонування.

Перспективу подальшої роботи вбачаємо у підготовці програми соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на оволодіння знаннями про особливості міжособистісного спілкування та розвиток умінь і навичок застосування отриманих знань у процесі міжособистісної взаємодії осіб пізньої зрілості.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку / І. Д. Бех. – Київ : Академвидав, 2012. – 256 с.
2. Вацлавик П. Прагматика человеческих коммуникаций: изучение паттернов, паталогий и парадоксов взаимодействия / П. Вацлавик, Д. Бивин, Д. Джексон ; пер. с англ. А. Суворовой. – М. : Апрель-Пресс, Эксмо Пресс, 2000. – 320 с.
3. Дзюба Т. М. Психологія дорослості з основами геронтопсихології: навч. посіб. / Т. М. Дзюба, О. Г. Коваленко ; за ред. В. Ф. Моргуна. – Київ : Слово, 2013. – 264 с.
4. Коваленко О. Г. Особливості міжособистісного спілкування осіб похилого віку та їхня соціальна активність / О. Г. Коваленко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – № 5. – С. 82–84.
5. Магдисюк Л. І. Якість життя особистості в період виходу на пенсію / Л. І. Магдисюк // Психологія : реальність і перспективи : зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – Рівне : РДГУ, 2016. – Вип. 6. – С. 131–136.
6. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : посібник. – Київ : Академвидав, 2003. – 448 с.
7. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. – Київ : Вища шк., 1982. – 216 с.
8. Титаренко Т. М. Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності : монографія / Т. М. Титаренко, О. М. Кочубейник, К. О. Черемних. – Київ : Міленіум, 2014. – 206 с.
9. Цимбалюк І. М. Психологія спілкування : навч. посіб. – Київ : Професіонал, 2004. – 264 с.

References

1. Bex I. D. Osoby`stist` u prostori duxovnogo rozvy`tku / I. D. Bex. – Kyiv : Akademvy`dav, 2012. – 256 s.
2. Vaclavik P. Pragmatika chelovecheskih kommunikacij: izuchenie patternov, patalogij i paradoksov vzaimodejstvija / P. Vaclavik, D. Bivin, D. Dzhekson / per. s angl. A. Suvorovoj. – M. : Aprel'-Press, JeKSMO Press, 2000. – 320 s.
3. Dzyuba T. M. Psy`xologiya doroslosti z osnovamy` gerontopsy`xologiyi : navch. posib. / T. M. Dzyuba, O. G. Kovalenko ; za red. V. F. Morguna. – Kyiv : Slovo, 2013. – 264 s.
4. Kovalenko O. G. Osoby`vosti mizhosoby`stisnogo spilkuvannya osib poxy`logo viku ta yixnya social`na akty`vnist` / O. G. Kovalenko // Naukovy`j visny`k Xersons`kogo derzhavnogo universy`tetu. – 2015. – № 5. – S. 82–84.

5. Magdy'syuk L. I. Yakist' zhy'ttya osoby'stosti v period vy'xodu na pensiyu / L. I. Magdy'syuk // Psy'xologiya: real'nist' i perspekty'vy' : zb. nauk. pr. RDGU. – Rivne : RDGU, 2016. – Vy'p. 6. – S. 131–136.
6. Orban-Lembry'k L. E. Social'na psy'xologiya : posibny'k. – Kyiv : Akademvy'dav, 2003. – 448 s.
7. Psy'xologichny'j slovny'k / za red. V. I. Vojtka. – Ky'yiv : Vy'shha shk., 1982. – 216 s.
8. Ty'tarenko T. M. Psy'xologichni prakty'ky' konstruyuvannya zhy'ttya v umovax postmodernoyi social'nosti : monografiya / T. M. Ty'tarenko, O. M. Kochubejny'k, K. O. Cheremny'x. – Kyiv : Milenium, 2014. – 206 s.
9. Cy'mbalyuk I. M. Psy'xologiya spilkuvannya : navch. posib. – Kyiv : Profesional, 2004. – 264 s.

L. I. Mahdysiuk, B. V. Pavlova, V. V. Pasichko INTERPERSONAL COMMUNICATION AND ITS INFLUENCE ON THE FUNCTIONING OF INDIVIDUALS OF EARLY OLD AGE

The article is dedicated to the theoretical analysis of the concept of interpersonal communication, its main characteristics and peculiar features. The article reviews the peculiar features of the influence of communication on the functioning of individuals of early old age, and the peculiar features of interpersonal communication of this age category. The results of the empirical research are indicative of the level and orientation of the need for communication, a sense of loneliness and adaptability that affect the functioning of individuals of early old age. The obtained empirical data are calculated by the method of mathematical statistics and the analysis of the results: percentage and quantitative analysis (Pearson's correlation coefficient), which shows the correlation of the obtained characteristics. The obtained results can be used when working with individuals of early old age in the framework of increasing their productivity through correction of those components that determine interpersonal communication; in the prospect of using self-education and educational activities in order to provide practical help to individuals of early old age by practicing psychologists, and to be used in the activities of psychological service workers.

The problem of interpersonal communication of the individual is one of the fundamental ones in psychological science, and therefore the demand for it remains in place throughout the history of psychology. The urgency of this problem is determined by its high importance in solving the most important issues of constructive development and functioning of the individual, on the one hand, and the lack of theoretical and empirical research in this scientific field on the other hand.

Communication forms the process of interaction between individuals and social groups, in which social experience is transmitted and assimilated, a change in the structure and essence of interacting entities occurs, a variety of human identities are formed, and a person's socialization takes shape.

Key words: *psychological peculiar features, loneliness, early old age, interpersonal communication, personality orientation, social and psychological peculiar features, Pearson's correlation coefficient, adaptability, functioning.*

УДК 159.923-057.19:616.891.6

Л. І. МАГДИСЮК, І. О. РУБЦОВА

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ ТРИВОЖНОСТІ
У БЕЗРОБІТНИХ**

Стаття присвячена теоретичному аналізу причин виникнення феномену тривожності, особливостей її протікання у осіб, котрі втратили роботу чи є безробітними. Наведені результати емпіричного дослідження, що підтверджують ситуативну та особистісну тривожність у безробітних. Відповідно до виду тривожності, також досліджено рівень тривожності. На основі отриманих результатів, визначено причини виникнення тривожності, види та рівні тривожності, котрі характеризуються впливом на психологічні особливості безробітних, на їх поведінку, активність, на їх комунікативну та емоційну сферу. Запропоновано використовувати можливості запобігання та подолання негативних наслідків впливу даного феномену, відповідно, до отриманих конкретних результатів дослідження при роботі практичного психолога з категорією безробітних.

Ключові слова: *тривожність, емоційна сфера, безробітні, переживання, система чинників, особистість, тривога, поведінкові ознаки, суб'єктивні та об'єктивні причини, біологічний компонент, психологічні особливості.*

Стаття посвячена теоретическому анализу причин возникновения феномена тревожности, особенностей ее протекания у лиц, которые потеряли работу или являются безработными.